

Neznámý výrobek cikánských kovářů na Moravě 18. století

An Unknown Product of Gypsy Blacksmiths in Moravia
in the 18th Century

PhDr. Jiří Hanzal

Thiersteinerstrasse 20, CH-4153 Reinach, SWITZERLAND

hanzal@bluewin.ch

ORCID: 0009-0006-7347-7645

Abstract

The local Gypsies and the Gypsies coming to the country from Upper Hungary (present-day Slovakia) practiced mainly blacksmith's trade. They produced a variety of blacksmith's products, in the production of which guild blacksmiths were not involved or not able to make such products. A funnel for force-feeding geese is a recently identified product of the Hungarian Gypsies.

Keywords

Gypsies/Romani – blacksmiths – products – 18th century

Tento příspěvek je věnován nově identifikovanému výrobku cikánských kovářů pobývajících na Moravě. Zaměstnáním Cikánů* na Moravě v 18. století jsem se zabýval ve své disertační práci¹ a v knize *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*.² Bartoloměj Daniel se v kompilačním příspěvku dotkl kovářství Cikánů v 15. a 16. století, přes slibný název však pro české země neuvedl žádné relevantní

---

* Pro období raného novověku používám termínu Cikáni. Přenášení moderních pojmů a konceptů identity v historické práci do předmoderní doby se již před delší dobou ukázalo jako sporné. V historickém kontextu je nezbytné zachovat jazyk a dikci jednotlivých dokumentů. Jinak by mohly vznikat problémy nejenom při heuristice, ale zejména při interpretaci pramenů.

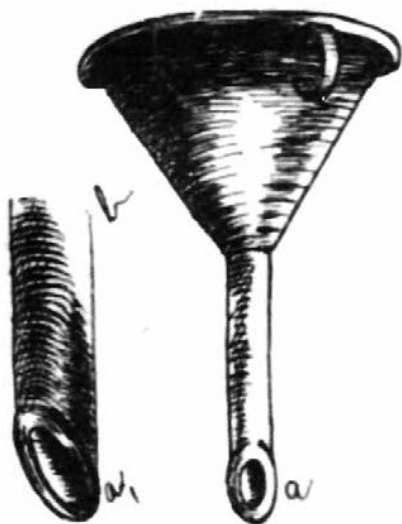
1 HANZAL, Jiří: *Přehled dějin Cikánů na Moravě do zahájení josefínských pokusů o jejich usídlení v 80. letech 18. století*. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra historie. Olomouc 1979, s. 119–124.

2 HANZAL, Jiří: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2004, s. 123–128.

údaje.³ Ve své knize pak pouze stručně vypočítal výrobky cikánských kovářů, aniž by je časově zařadil či přičetl konkrétním výrobcům.⁴

Nejpozději od roku 1698 žili na kounicovském panství Uherský Brod příslušníci tolerované cikánské rodiny Štěpána Daniela. Téměř všichni členové této později značně rozčleněné rodiny se zabývali kovářstvím.⁵

Ve dnech 17. a 22. dubna 1737 bylo na panstvích Jaroměřice nad Rokytnou a Vranov nad Dyjí při dvou ozbrojených akcích chyceno a uvězněno 51 Cikánů proniknuvších z Uher, vedených vajdy Danielem Kovářem a Martinem Kovářem. Dne 29. dubna 1737 bylo ve vsi Příložany na panství Jaroměřice nad Rokytnou chyceno dalších 26 Cikánů vedených hejtmanem Ondrášem Kovářem. Většina uvězněných byla poddanými hraběte Czobora z panství Šaštín v Horních Uhrách (dnešní Slovensko).⁶ Část lidí Martina Kováře a Ondráše Kováře se živila kovářským řemeslem a zámečnickou prací. Vyráběli vinařské nože, ohlávkové řetízky, osově vrtáky (nápravové a kolářské vrtáky, plužňáky, párovníky, kolečkáře a pístovce) a jisté nejmenované drobné výrobky.⁷ Kromě toho vyráběli hudební nástroj zvaný drnkačka nebo též slavík, lidově též grumla, drumle (německy Brummeisen, Maultrommel) – samozvučný nástroj s jazýčkem rozkmitávaným prstem.⁸

Obr. 21. Jacques-uv trychtýř.

Obr. 1. Trychtýř na krmení drůbeže. Zdroj: K. Škoda, Výnosný chov drůbeže [...], obr. 21.

3 DANIEL, Bartoloměj: Les forgerons Roms en Bohême et en Slovaquie aux 15e et 16e siècles. *Études Tsiganes* 28, 1982, č. 4, s. 19–23.

4 DANIEL, Bartoloměj: *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s. 106–107.

5 HANZAL, Jiří: *Přehled dějin Cikánů*, c. d., s. 50–54, 120–124; Týž: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*, c. d., s. 65–75, 127–128.

6 HANZAL, Jiří: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*, c. d., s. 53.

7 Tamtéž, s. 53–55, 128.

8 BRÖCKER, M.: Maultrommel. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*. 2., neubearb. Ausg. Sachteil, 5. Kas – Mein. Basel 1996, sloupec 1693–1699.

Príslušníci obou skupin uherských Cikánů vyráběli rovněž kovářské výrobky nazvané německy *Gänsespeil*.⁹ Tento výrobek se mi v době vydání mé knihy nepodařilo určit. „Záhadu“ jsem nyní vyřešil filologickou metodou. Na stopu mě přivedlo sloveso *speilen* v německém slovníku bratří Grimmů: „mit dem Speile etwas arbeiten oder bewirken“. (Překlad Jiří Hanzal: *pomocí S. něco zpracovat nebo něčeho docílit.*) Bratří Grimmové k němu uvádí následující doklad: „wie ich einst die gänse hüte und sie sehr umliefen, speilt ich den gänsen allen das maul auf, waren also bald erdurst.“¹⁰ (Překlad Jiří Hanzal: *Když jsem jednou pásal husy a ony moc pobíhaly, zaklínal jsem jim hrdla a ony tak brzo uhynuly žízní.*) Odpovídající podstatné jméno *Speil*, m. znamená *Splitter* (štěpina), *Span* (štěpina), *Zwickel* (klínek), *Keil* (klín); Grimmové uvádí důležitý doklad: „womit man etwas aufsperrt“.¹¹ (Překlad Jiří Hanzal: *to, čím lze něco otevřít, odemknout.*) *Aufsperrern* znamená česky *otevřít, odemknout*. Německo-český slovník pak uvádí důležitý doklad: „den Schnabel aufsperrern“ (česky *otvírat, rozvírat zobák*).¹² *Gänsespeil* je jednoznačně nástroj, jímž se husám rozevíral zobák. Jde o trychtýř na krmení hus.

Krmení drůbeže je možno provádět přirozeným anebo umělým výkrmem, „při němž se drůbeží proti její vůli potrava vpravuje do volete. Používaly se při něm trychtýře, jejichž pomocí se nalávala tekutá potrava přímo do volete. Husy se tak vykrmovaly také pro tučná a velká játra.“¹³ [...] Při umělém či nuceném výkrmu vpravuje se [...] drůbeží do volete množství potravy buď v podobě vařených nudlí neb slejšek aneb se potrava v podobě tekuté husté kaše krmenci nalévá do volete pomocí zvláštního trychtýře, nazvaného podle jeho vynálezce trychtýřem *Jaque-ovým*. Týmž má podobu obyčejného trychtýře, jest z pocínovaného plechu se záhybem na konci. Přes záhyb ten natáhne se gumová rourka, aby krmenec neutrpěl zranění při vsunutí trychtýře do volete.“¹⁴

Nepodařilo se mi zatím zjistit soudobý exemplář tohoto krmicího zařízení. V Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně je zachován plechový trychtýř k vykrmování hus nálevkovitého tvaru z první poloviny 20. století

9 Moravský zemský archiv v Brně, fond B 1, Gubernium, inv. č. 4182, sign. Z 10/1 1, Cikáni 1701–1785, k. 2181, čj. 473 z 18. 5. 1737 – znojemský krajský hejtmán hrabě von Althan podává královskému úřadu zemského hejtmanství Markrabství moravského informace o 51 Cikánech chycených ve Znojemském kraji; HANZAL, Jiří: *Přehled dějin Cikánů*, c. d., s. 50–54; HANZAL, Jiří: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*, c. d., s. 28.

10 *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 10. Bd. 1. Abt. Seeleben-Sprechen, Leipzig 1995, sloupec 2083; *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971. Online-Version vom 15.02.2020.

11 *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 10. Bd. 1. Abt. Seeleben-Sprechen, Leipzig 1995, sloupec 2084–2085; *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971. Online-Version vom 16.02.2020.

12 *Německo-český slovník I. A–Z*. Ed. Hugo Siebenscheina. Praha 1970, s. 136.

13 ŠKODA, Karel: *Výnosný chov drůbeže. Návod pro hospodáře a hospodyňky, jak zvelebiti a prakticky zařídit chov slepic, hus, kachen, krůt, perliček, pávů a labutí* [...]. Praha: A. Neubert, 1924, s. 21.

14 Tamtéž, s. 60–61.

pocházející z Ostrožské Lhoty, okres Uherské Hradiště. „Násypka je zpola krytá víkem. Středem prochází drátěný šnek s klikou, v místě zúžení je trychtýř opatřen přivařeným okem na držení. Úzký konec se vstrčil huse do krku, takže jí nezbývalo než polykat další a další potravu, přistrkovanou šnekem. Trychtýř měřil 28 cm, s klikou 7 cm, průměr násypky činil 15 cm, průměr ústí 1,5 cm.“¹⁵ V první polovině 18. století byl ovšem krmící trychtýř stěží vybaven šnekem posouvajícím krmivo.

Určení zajímavého výrobku uherských Cikánů marginálně prohloubilo poznání produkce cikánských kovářů 18. století na Moravě. Doufám, že by mohlo být i drobnou inspirací pro etnografické bádání.

Prameny

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 1, Gubernium, inv. č. 4182, sign.

Z 10/1, Cikáni 1701–1785, kart. 2181.

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 14 st., Moravské místodržitelství, sign.

124, Cikáni 1786–1802 a normálie, fasc. 4651.

Literatura

BRÖCKER, Marianne: Maultrommel. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*.

Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Sachteil 5. Kas – Mein. Basel 1996, sloupec 1693–1699.

DANIEL, Bartoloměj: *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

DANIEL, Bartoloměj: Les forgerons Roms en Bohême et en Slovaquie aux 15e et 16e siècles. *Études Tsiganes* 28, 1982, č. 4, s. 19–23.

HANZAL, Jiří: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2004.

HANZAL, Jiří: *Přehled dějin Cikánů na Moravě do zahájení josefinských pokusů o jejich usídlení v 80. letech 18. století*. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra historie. Olomouc 1979.

ŠKODA, Karel: *Výnosný chov drůbeže. Návodů pro hospodáře a hospodyňky, jak zvelebiti a prakticky zařídit chov slepic, hus, kachen, krůt, perliček, pávů a labutí [...]*. Praha: A. Neubert, 1924.

---

15 Email PhDr. Jarmily Pechové z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně z 2. 3. 2020 – Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně, č. inv. 2.6–51, č. přír. ETN 9/2000.